

СЕКЦІЯ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.014(477)(092)«18/19»

**КОНСЕРВАТИВНІ ІДЕЇ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ НАРАТИВІ
МИКОЛИ МАККАВЕЙСЬКОГО (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**Галів М.Д., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри історії України*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

У статті зроблено спробу простежити вплив консервативних візій відомого історика педагогіки кінця ХІХ – початку ХХ ст., професора Київської духовної академії Миколи Маккавейського на його історико-педагогічні праці. Показано, що консервативні погляди вченого виявлялися у його великоросійських національних орієнтирах, трактуванні ним релігії як основи національного характеру, культури та педагогіки, наголошенні на потребі збереження церковно-парафіяльних шкіл, визнанні самодержавства явищем природним і необхідним для російського суспільства. Водночас учений висловлював і деякі ліберальні міркування про станову рівність і допомогу бідним, які не суперечили його консервативній позиції, оскільки спиралися на християнські цінності.

Ключові слова: консерватизм, лібералізм, Микола Маккавейський, історико-педагогічний наратив.

В статье сделана попытка проследить влияние консервативных видений известного историка педагогики конца ХІХ – начала ХХ вв., профессора Киевской духовной академии Николая Маккавейского на его историко-педагогические труды. Показано, что консервативные взгляды ученого проявились в его великоросских национальных ориентирах, трактовке им религии как основы национального характера, культуры и педагогики, подчеркивание необходимости сохранения церковно-приходских школ, признания самодержавия явлением естественным и необходимым для русского общества. Наряду с этим ученый высказывал и некоторые либеральные рассуждения о равенстве по положению и помощи бедным, которые не противоречили его консервативной позиции, поскольку опирались на христианские ценности.

Ключевые слова: консерватизм, либерализм, Николай Маккавейского, историко-педагогический наратив

Haliv M.D. CONSERVATIVE IDEAS IN THE MYKOLA MAKKAVEYSKY'S HISTORY-PEDAGOGICAL NARRATIVE (END OF THE XIX – BEGINNING OF THE XX CENTURY)

The influence of the conservative visions of the famous historian of pedagogy at the end of the 19th and early 20th centuries, Professor of the Kyiv Theological Academy Mykola Makkaveysky (1864–1919) on his history-pedagogical work are analyzed in this article. It was shown that M. Makkaveysky's conservative views were manifested in the following implications: Great Russian national orientation; the interpretation of religion as the basis of national character, culture and pedagogy; emphasizing the need to preserve church-parish schools; recognition of autocracy as a natural and necessary phenomenon for Russian society. Along with this, M. Makkaveysky also expressed some liberal arguments about equality and helping the poor. But these thoughts did not contradict his conservative position, because they relied on Christian values.

Key words: conservatism, liberalism, Mykola Makkaveysky, history-pedagogical narrative.

Постановка проблеми. Одним із важливих складових елементів наукового знання є його саморефлексивний характер. Будь-яка наука, репрезентована, насамперед, вченими-дослідниками, задля свого подальшого розвитку змушена вдаватися до аналізу власних пізнавальних стратегій та основ формування знання. Дошукуючись епістемологічних засад історії педагогіки, вчені констатують значний вплив на авторський історико-педагогічний наратив так званого позаджерельного знання. Суттєвою складовою частиною останнього є політичні погляди автора наративу, котрі він привносить у свій текст у вигляді оці-

нок, трактувань і пояснень. Так, на праці українських істориків освіти середини ХІХ – початку ХХ ст., які працювали в умовах російського імперського політичного режиму, певний вплив справили консервативні ідеї. Особливо це помітно у наративі педагога, історика освіти та педагогічної думки Миколи Корнильовича Маккавейського (1864–1919), професора Київської духовної академії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистість, педагогічні, філософські погляди М. Маккавейського була предметом дослідження Н. Гупана, С. Кузьминої, А. Розсохи та О. Хмельницької, О. Чер-

касова, Т. Тхоржевської тощо. Зокрема, С. Кузьміна вказує на православні і слов'янофільські інтенції у працях М. Маккавейського. О. Черкасов виокремив характерні для київського професора особливості створення історико-педагогічних праць, зокрема відмову від модернізації, під якою розумів прагнення вченого не пристосовувати ідеї педагогіки минулого до сучасної йому реальності. О. Хмельницька виділила у працях М. Маккавейського нерозривний зв'язок між педагогікою та історією педагогіки, дотримання принципу історизму, глибоку аналітичність, неупередженість. Зазначимо, що нині в історико-педагогічній науці немає рефлексивних досліджень епістемологічних засад (зокрема ідей консерватизму) історико-педагогічних праць М. Маккавейського.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу вибраних історико-педагогічних праць М. Маккавейського виявити його консервативні візії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як політичний термін слово «консерватор» з'являється у Франції в наполеонівську епоху. Філософи-політики, які зазнали впливу англійського консервативного філософа Е. Берка, підхопили слово «консерватор» на позначення політики поміркованості, яка б поєднувала збереження усього кращого у старому з потребами нового XIX ст. З Франції це поняття прийшло до Англії. З 1830 р. воно утвердилося за «торі» – партією порядку. У 40-і рр. XIX ст. слово «консерватор» стало популярним у США, його утвердили у вжитку такі автори, як Дж.К. Келгун, Д. Вебстер та О. Бравсон. Політичні концепти Е. Берка швидко поширилися усю Європою, особливо в Німеччині та Австрії. Європейські революційні рухи 1829–1830 та 1848 рр. призвели до того, що наголос було переміщено на відмінності між консерваторами, лібералами та радикалами. По всій Європі консерватизм став означати ворожість до принципів Французької революції, з її насильницькими зрівнювальними нововведеннями. Тим часом лібералізм дедалі більше означав прихильність до революційних ідеалів свободи, рівності, братерства та матеріально-господарського поступу [1, с. 77].

Консервативні конотації були характерними для політичних поглядів значної частини академічної інтелігенції Російської імперії XIX ст. Не став винятком і М. Маккавейський, який здобув освіту в Київській духовній академії і там продовжував кар'єру вченого та педагога. Світогляду науковця було притаманне християнське світорозуміння і відповідний ціннісний ко-

декс, тож консерватизм вченого був закономірним явищем. Його посилювала належність професора до російської академічної інтелігенції (представники якої здебільшого декларували лояльне ставлення до традиційного суспільно-політичного ладу), пов'язаність із Російською православною церквою, праця в державно-церковній інституції (Київській духовній академії).

Звісно, можна досить упевнено стверджувати, що консервативна позиція М. Маккавейського була більше пов'язана не з певною політичною ідеологією, а з притаманним йому особистісним та соціальним традиціоналізмом, тобто мала не так політичну, як побутово-звичаєву основу. Проте політичний консерватизм починається саме з консерватизму світоглядного, побутово-звичаєвого. Недарма американський вчений та публіцист Р. Керк зауважив, що у точному значенні слова консерватизм не є ані політичною системою, ані ідеологією [1, с. 78]. А один із провідних консервативних інтелектуалів XX ст. М. Оукшот зазначив: «Бути консерватором означає віддавати перевагу знайомому перед незнайомим, випробуваному перед невипробуваним, факту перед загадкою, дійсному перед можливим, обмеженому перед безмежним, близькому перед далеким, достатньому перед надмірним, зручному перед досконалим, теперішнім веселошам перед утопічним блаженством» [10, с. 44].

Консервативну візію М. Маккавейського виказують, насамперед, його національні погляди, котрі, до слова, нечасто відкрито виявлялися у когнітивній структурі історико-педагогічного наративу вченого. Із його текстів перед нами постає, скоріше, російський, ніж український патріот. Судячи з неодноразових тверджень про «русский» народ, професор Київської духовної академії, як більшість його колег по цеху, сприйняв російську національну ідентичність, традиційно вмонтовуючи до поняття «русского» народу й українців. У праці про св. Дмитрія Ростовського (Дмитра Туптала) (1910) М. Маккавейський веде мову про Україну як про Малоросію [8, с. 36]. Зауважимо, що у другій половині XIX – на початку XX ст. інтелектуали України, котрі обрали українську ідентичність і взяли активну участь в українському національному русі, стояли переважно на ліберальних позиціях. Тож «великоросійські» орієнтації (й пов'язане з ними заперечення окремішності українства) трактувалися переважно як вияв домодерного традиціоналізму, ретроградності й консерватизму.

Одним із головних проявів консерватиз-

посилено не так апеляцією до історичної традиції (відтак до природного права), як акцентуванням емоційної складової частини національного духу російського народу: «споконвічне почуття любові» до самодержця. При цьому вчений вжив традиційну формулу-експлананс із метою пояснення суспільної доцільності збереження самодержавства: «цар-батько» знає потреби свого народу і повсякчас турбується про його добробут.

Консервативні погляди М. Маккавейського знайшли прояв і в тому, що він підносить погляд німецького педагога кінця XVI – початку XVII ст. В. Ратке, який вважав, що вчитель має перебувати під опікою держави і бути «слугою держави» [4, с. 413]. Прихильність вченого до політики російського самодержавства виявлялася в осудливому ставленні до противників імперії. Так, пишучи статтю про Я. Коменського, професор не забув вказати на глибоке обурення видатного педагога політикою «австрійського дому» [6, с. 441–442]. Зауважимо, що на час написання цієї статті (1911) Австро-Угорська імперія перебувала в складі Троїстого союзу, а Російська – Антанти. Тож не виключено, що така розстановка сил на міжнародній арені на початку XX ст., зокрема, послугувала підставою для підкреслення М. Маккавейським саме антиавстрійських поглядів Я. Коменського.

Попри це, в історико-педагогічних працях М. Маккавейського подекуди проглядаються дещо ліберальні погляди. Звісно, він не був лібералом у світоглядному чи політичному значенні цього слова. Його лібералізм не виходив за межі консерватизму і водночас не становив еkleктичного поєднання з останнім. Навпаки, доволі гармонійно зливався з консервативними ідеалами на тій підставі, що основою ліберальних поглядів М. Маккавейського були християнські цінності.

Ліберальні міркування вченого були пов'язані, насамперед, із двома аспектами: станом рівності і допомогою бідним. Так, досліджуючи заходи К. Ушинського в Смольному інституті, М. Маккавейський позитивно відзначив реформу видатного педагога щодо запровадження семирічного навчального курсу для обох частин цього освітньо-виховного закладу – шляхетних і нешляхетних дівчат, що, між іншим, «мало благотворно відбитися і в житті вихованиць, сприяючи знищенню традиційної різниці між ними» [5, с. 21]. Реформа, спрямована, зокрема, й на певне урівняння учениць різних станів, сподобалася київському професору. Так і в статті про школу, яку заснував

Д. Туптало в Ростові на початку XVIII ст., М. Маккавейський наголосив на тому, що заклад не був вузькостановим, у ньому навчалися представники як духовенства, так й інших верств [8, с. 45].

Учений, вочевидь, схвалював стану лабільність, відстоював потребу пізнавати життя бідних класів. Пишучи про К. Ушинського, М. Маккавейський вмонтував у свою оповідь і сюжет про те, як юний Костянтин Дмитрович щодня, йдучи до гімназії, заходив до своїх товаришів – переважно старших за віком дітей бідних батьків, які жили в тісних квартирах, нужденній обстановці. І тут, на думку М. Маккавейського, відкривалася для К. Ушинського інша «не менш важлива школа» – пізнавати «життя бідних класів». Професор вважав, що саме так майбутній видатний педагог учився поважати і любити людину, незалежно від її зовнішнього становища [5, с. 6–7]. У статті про просвітницьку і пастирську діяльність Дмитрія Ростовського учений наголошував, що митрополит закликав багатих допомагати «бідним класам» [8, с. 37–38]. Такий «лібералізм» цілком відповідав християнському гуманізму М. Маккавейського й, припускаємо, детермінувався не лише притаманними йому цінностями, але й соціальним походженням – син незаможного чернігівського церковного псаломщика, мабуть, не сприймав становості і класових меж.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, консервативні візії М. Маккавейського знайшли відбиток у його історико-педагогічних працях. Вони виявлялися у великоросійських національних орієнтирах професора, трактуванні ним релігії як основи національного характеру, культури та педагогіки, наголошенні на потребі збереження церковно-парафіяльних шкіл, визнанні самодержавства явищем природним і необхідним для російського суспільства. Водночас учений висловлював і деякі ліберальні міркування про стану рівності і допомогу бідним, які не суперечили його консервативній позиції, оскільки спиралися на християнські цінності. Перспективу подальших досліджень бачимо у з'ясуванні впливу філософсько-богословських ідей М. Маккавейського на його історико-педагогічний наратив.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Керк Р. Основи і принципи консерватизму / Р. Керк // Консерватизм. Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер: Антологія. 2-ге вид. (перероблене і доповнене) / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Вид-й дім «Простір», «Смолоскип», 2008. – С. 76–88.

2. Маккавейский Н. Английская школа. По поводу издания К.П. Победоносцева: «Новая школа. М, 1898» / Н. Маккавейский. – К. : Типография Императорского Университета св. Владимира, 1899. – 33 с.

3. Маккавейский Н. Испитание у ветхозаветных евреев / Н. Маккавейский // Труды Киевской духовной академии. – 1901. – № 5. – С. 117–142; № 11. – С. 269–305.

4. Маккавейский Н. Вольфганг Ратке как реформатор дидактики / Н. Маккавейский // Труды Киевской духовной академии. – 1893. – № 11. – С. 405–432.

5. Маккавейский Н. К.Д. Ушинский и его педагогические идеи / Н. Маккавейский. – К. : Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1896. – 98 с.

6. Маккавейский Н. Коменский Ян Амос / Н. Маккавейский // Православная богословская энциклопедия / под ред. А.П. Лопухина, Н.Н. Голубовского. – СПб., 1911. – Т. XII. – С. 439–448.

7. Маккавейский Н. Религия и народность, как основы воспитания. Речь, произнесенная на торже-

ственном акте Киевской духовной Академии 26 сентября 1895 года / Н. Маккавейский. – К. : Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1895. – 45 с.

8. Маккавейский Н. Святой Димитрий, митрополит Ростовский, как пастырь и пасторолог / Н. Маккавейский // Труды Киевской Духовной Академии. – 1910. – № 1. – С. 22–64.

9. Нісбет Р. Догми консерватизму / Р. Нісбет // Консерватизм. Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер: Антологія. 2-ге вид. (перероблене і доповнене) / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Вид-й дім «Простір», «Смолоскип», 2008. – С. 142–177.

10. Оукшот М. Що означає бути консерватором / М. Оукшот // Консерватизм. Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер: Антологія. 2-ге вид. (перероблене і доповнене) / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Вид-й дім «Простір», «Смолоскип», 2008. – С. 43–61.

УДК 37.013.42

КОНЦЕПТ «СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ» В ІСПАНЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ 1890–1910-Х РОКІВ

Зайченко Н.І., д. пед. н.,
професор кафедри загальної та прикладної психології
ПВНЗ «Інститут екології економіки і права»

У статті порушено проблему зміни змісту і значення концепту «соціальне виховання» в іспанському педагогічному дискурсі 1890–1910-х рр. Розкрито погляди окремих іспанських педагогів на смисл і значення соціального виховання в суспільстві. Показано, що концепт «соціальне виховання» в цей історичний період наповнився новими змістовими параметрами, наприклад, його розумінням як виховання суспільної солідарності й колективного духу. З'ясовано, що нова тенденція до інтерпретування концепту «соціальне виховання» була пов'язана зі становленням й оформленням оригінального наукового напрямку – соціальної педагогіки в Іспанії.

Ключові слова: соціальне виховання, соціальна педагогіка, іспанський педагогічний дискурс, погляди іспанських педагогів, колективний дух.

В статье рассматривается проблема изменения содержания и значения концепта «социальное воспитание» в испанском педагогическом дискурсе 1890–1910-х гг. Раскрываются взгляды некоторых испанских педагогов на смысл и значение социального воспитания в обществе. Показывается, что концепт «социальное воспитание» в данный исторический период наполнился новыми содержательными параметрами, например, его пониманием как воспитания общественной солидарности и коллективного духа. Определяется, что новая тенденция к интерпретированию концепта «социальное воспитание» была связана со становлением и оформлением оригинального научного направления – социальной педагогики в Испании.

Ключевые слова: социальное воспитание, социальная педагогика, испанский педагогический дискурс, взгляды испанских педагогов, коллективный дух.

Zaichenko N.I. CONCEPT “SOCIAL EDUCATION” IN THE SPANISH PEDAGOGICAL DISCOURSE OF THE 1890–1910TH YEARS

In the article the problem of change of concept “social education” contents and meaning in the Spanish pedagogical discourse of the 1890–1910-th years has been revealed. Some Spanish teachers’ views on sense and value of social education in society have been presented. It is shown that concept “social education” during this historical period was filled with new substantial parameters, for example, understanding of social education as education of public solidarity and collective spirit. It is defined that the new tendency to interpretation of concept “social education” has been connected with formation of the original scientific branch – social